

Miskolczi Miklós

Trianoni ikrek

Három pötty a déli országhatáron: Tompa, Kelebia, Csikéria

Van három piros pötty Magyarország térképen, a déli határon három település bizonyítottan Trianonnak köszönheti önálló létét. Ha köszöni!

Az ezerszer elátkozott békediktátum eddig feltáratlan következményét, Tompa, Kelebia, Csikéria községek születésének és megmaradásának viszontagságos történetét illő egy kisebb történelmi kanyarral kezdeni.

A demarkációs vonal

A déli hadszíntérré érvényes fegyverszünetet 1918. november 3-án Padovában kötötte meg a Monarchia. Az éppen önállósuló Magyarország már másnap külön tárgyalásokat kezdeményezett a Balkánon lévő francia seregek vezetőivel. Károlyi Mihály miniszterelnök november 7-én utazott Belgrádba Franchet d'Esperey tábornokhoz. A keleti szövetséges hadseregek vezénylő főparancsnoka előbb kissé megleckéztette, majd a padovainál sokkal súlyosabb feltételek elfogadására kényszerítette a magyar miniszterelnököt. „... Ezután megvontuk a déli demarkációs vonalat, ameddig a francia csapatok előre fognak nyomulni... a Maros torkolatától Szabadkán, Baján, Pécsen keresztül húzódott a horvát határfolyóig...” – írja Károlyi Mihály (*Hit illúziók nélkül*, Magvető, 1977). A magyar kérést, hogy a megszállt területekre szerb hadak ne vonuljanak be, továbbá, hogy ott a békeszerződésig magyar közigazgatás maradjon, a francia tábornok kis gondolkodás után méltányosnak tartotta. Viszont nem tartotta be! Ahogy a demarkációs vonalat is kicsit följebb tolták.

Később az irredenta Magyarország a belgrádi látogatást/egyezményt nem (sem) tudta megbocsájtani Károlyinak, mondván, ez vezetett a déli országrészek elvesztéséhez. Padovában ugyanis jobbára csak a háborúban megszállt területek kiürítését várták el a Monarchiától. A Franchet d'Esperey diktálta belgrádi fegyverszünet viszont a Bánságot és a Szeged–Baja–Pécs tranzverzális vonal alatti egész Bácskát kiürítendőnek, átadandónak minősítette. A belgrádi katonai egyezményt november 13-án írták alá. A szerb seregek azonban már november 7-én elindultak a védtelen Észak-Bácska irányába. Bajára és a benünket közelebről érdeklő Szabadkára november 13-án (egyesek szerint 18-án) érkeztek meg. Éppen aznap, midőn a szerződő felek megállapodtak, hogy szerbek nem vesznek részt a megszállásban. De ki tartotta volna őket vissza?!

Innentől kezdve a Duna–Tisza közén ez a Szeged–Baja közé húzott vonal lett Szerbia Magyarországgal szemben támasztott végleges határigénye. Pedig akkoriban csak demarkációs (vitás területeket elválasztó) vonalnak nevezték.

A térképre felrajzolt egyenes ma is jól mutatja, hogy a majdan megszülető három település „vonal alá”, vagyis a szerbek által megszállt területre esett. Sivár pusztaság volt ez a város északi birtokain, egy Szabadka-Tompapuszta nevű tanyaközponttal, ahol a dombon már templom állott.

Az ötven-ötven százalékban magyarok és bunyevácok által lakott Szabadka mint vasúti csomópont kellett a Szeget is megszállva tartó, Romániában állomásozó és Oroszországban még hadakozó franciáknak. A szerbek állítólag csak a Ferenc-csatornáig remélték északra tolni a Szerb–Horvát–Szlovén (SHS) Királyság új államhatárát, de mert Franchet d'Esperey tábornoknak stratégiaileg szüksége volt a szabadkai vasúti csomópont-ra, maguk sem késlekedtek nagyobbat álmodni. Hirtelen Szabadka, Zombor, Zenta, Baja is kellett nekik. Még Pécs is. A belgrádi megállapodás ellenére a szerb csapatok úgy-mond a rend fenntartása mellett magukhoz ragadták a polgári közigazgatás irányítását is. Elüldözték a magyar közhivatalnokokat. November 25-én, az újvidéki nagy népgyűlésen pedig ünnepélyesen deklarálták a megszállt déli megyék, közöttük Bácska csatlakozását Szerbiához. Más szóval: végleges országhatárnak tekintették a valójában csak ideiglenes demarkációs vonalat. Annettálták azokat a területeket, ahová az érvényes szerződés szerint bevonulniuk sem szabadott volna.

A megszállás érdekes helyi részlete, hogy Mészáros Béla tompapusztai plébános kézírásos visszaemlékezése szerint: *„a háború után, 1918. november 18-án, a szerb katonák bementek Szabadkára. Gyáván, lopva vonultak be. Ekkor a szerb határ a báró Podmaniczky-féle uradalom ügynevezett Cifrapujánál volt. 1919. június 9-én a szerbek Tompat is megszállták. A határ a kisszállási uradalomnál volt. 1919. december 9-én pénzbélyegzés. A szerbek gonoszul, embertelenül bántak a lakossággal. Sokakat agyonlőttek.”* (Historia Domus. Érseki Levéltár Kalocsa). Más dokumentumok által még nem sikerült bizonyítani a megszállás ezen két ütemét. Ha így volt (lett volna), azt egy bel- és egy külpolitikai eseménnyel véljük magyarázni. Az idő szerint (1919. március 21. – augusztus 1. között) a magyar kommün, a Tanácsköztársaság uralkodott az országban. A magyar Vörös Hadsereg szlovák és román hadakkal vívott csatákat. A Szerb Királyság nyíltan nem csatlakozott az intervencióhoz. A Tanácsköztársaság május 31-én elrendelte az ún. általános védkötelezettséget, amit első lépésben Budapesten és a Duna–Tisza közén kívántak volna végrehajtani. A sorozásban érintett 18–45 éves korú férfiak azonban nem akartak katonák lenni. A tiltakozás június 18-ára már valóságos parasztfelkelésbe torkollott. Nem lehetetlen, hogy az intervenciótól magukat távol tartó szerbek ezt a duplán is exlex állapotot használták ki arra, hogy Tompapuszta térségében mintegy 6–8 kilométerrel még északabbra tolják a demarkációs vonalat, és bekebelezzék az akkori tanyaközpontot is. Másfelől nagyjából erre az időre esik, hogy Pasic szerb miniszterelnök újabb kísérletet tesz Párizsban a megszállt és majdan megtartható területek növelésére. E célból egy helyi lakosokból álló delegációt is meneszt a Négyek Tanácsához. A demarkációs vonal önkényes északra tolása a siker reményében történhetett.

A diktátum születése

A számunkra oly keserves békekonferencia területi bizottsága először 1919. január 19-én hallgatta meg Szerbia (és Románia) küldöttségét. A magyarokat nem. A szerbek felbátorodva (elszemtelenedve?) itt már a demarkációs vonaltól délre fekvő teljes területet kérték (Baranyában Villányt, Siklóst, Harkányt is). Az amerikai és brit delegátus ezt túlzás-

nak tartotta, a franciák viszont nem. Végül a Dunától nyugatra az angol–amerikai, keletre – kisebb módosítással – a franciák által támogatott javaslat győzött. Ez a „kisebb módosítás” 23 észak-bácskai település (közöttük Tompapuszta, Felső-Csikéria tanyaközpontok és Kelebia hegyközség) Magyarországon maradását (is) jelentette.

A békediktátumot 1920. január 15-én a francia külügyminisztérium vörös szalonjában adták át Magyarországnak. Egy jelenlévő újságíró szerint: amikor a magyar delegáció kibontotta az új országhatárokat bemutató térképet, általános szörnyülködés lett úrrá. Szomorú, nagyon szomorú este volt.

Szabadka szabad királyi város területéhez tartozó új országhatáron az úgynevezett támasztópontokat így írta le a békeszerződés 27. cikkelye: *„a helyszínen megállapítandó vonal a Szabadka–Bácsalmás vasútvonalat Csikéria állomástól körülbelül 1500 méterre keletre, a Szabadka–Kiskunhalas vasútvonalat Kelebia állomástól délre körülbelül 3 kilométerre átvágja és Horgostól és vasuti állomásától északra halad...”*

A térképen megjelölt két támasztópontonra fektetett vonalzó segítségével ma is könnyen ellenőrizhető, hogy az optikai egyenestől mindenütt Magyarország terhére tértek el. A kijelölésben elméleti szempont volt, hogy az új országhatár szervesen összetartozó közigazgatási, gazdasági és társadalmi egységeket lehetőleg ne metsszen át. Szabadka környékén ez nem (itt sem) valósult meg.

Minden magyar tiltakozás és jegyzék után, egy máskülönben szép kora nyári napon, 1920. június 4-én a versaillesi Grand Trianon palotában két jelentéktelen tárcát birtokló magyar miniszter aláírta a békeszerződést. Azért ők, mert a történelem ítélőszékére gondolva egyetlen jelentős magyar államférfi sem vállalta ezt a feladatot. Magyarországon gyásznapot rendeltek el. Az iskolák, hivatalok zárva maradtak, a templomokban meghúzták a harangokat. A tompapusztai templomban nem harangoztak, merthogy a tanyaközpont még szerb megszállás alatt állott. Különben is, a háborúban leszerelték a harangokat, és ágyút öntöttek belőlük. A másik két lakott helyen nem is volt templom.

A ratifikációs okmányok kicserélése után kezdődtek a de facto határkijelölések. Egy, a Burgenlandot érintő vita és egy pécsi közbiztonsági vita miatt a déli határszakaszon csak 1921. augusztusban került sor a kijelölt új országhatár átvételére. (Miközben az ún. határrendező bizottságok még 1922-ben, sőt 1924-ben is igazíthattak a határvonalakon.) A világ és benne Bácska népe azonban már jó egy esztendeje sejtette/tudta, hogy a demarkációs vonal alatt lesz az igazi, az új országhatár.

A fegyverletétel és az aláírt trianoni békeszerződés végrehajtása között 39 272 ember jött, költözött, szökött, menekült a Bácskából az anyaországba. A megszállt, de a békeszerződés szerint visszajáró terület lakói epedve várták a felszabadulást. A magyar nemzeti hadsereg augusztus 18-án felsorakozott a demarkációs vonalra és várta a parancsot. Ugyanezen a napon a szerb katonaság megkezdte az evakuálást. De hogy! Dobanovacska, Szabadka szerb főispánja a kiürítendő területről minden élő jószágot és más ingó vagyont a városba rendelt szállítani. A 2000 lovas kocsival a vagyont, és csak a szerencsén múltott, hogy egyik-másik rekvirált szekér haza is tudott térni. Az ilyen történet „kiürítést” egyébként kifejezetten tiltotta a békeszerződés. Ám hová lehetett volna panasszal fordulni! Egyéb, nagyobb jogsértések is történtek, minden következmény nélkül.

A felszabadulás

1921. augusztus 20-án megindultak a magyar csapatok és úgymond „felszabadították” a visszaitélt 23 települést. Kis siker a szörnyű nagy, országos kudarcban! (Észak-Bácskában még a harmincas években is a felszabadulás napjaként ünnepelték augusztus huszadikát.)

A Kiskunhalason megjelenő *Halasi Értesítő* című újság már hónapokkal előbb izgatta olvasóit, amennyiben pontosan tudni vélte, megjósolta, hogy mikor lesz a bevonulás. Végre a nyolcadik dátum igaznak bizonyult. Erről így tudósítottak: „A nemzeti hadsereg bevonult Bajára... csapataink szombaton este vonultak be Kelebiára. Leírhatatlan örömmámor fogadta őket a lakosság részéről, egész reggelig tartott a meleg ováció. Amilyen jelenetek ismétlődtek meg Mélykúton és mindenütt, ahová a felszabadító magyar fiúk bevonultak... Két esztendő (ami majdnem három – M. M.) minden baja, bánata, keserve egyetlen örömkialtásba tört ki, amellyel lepattant a lelkekről a fásult egykedvűség, és ismét a bizalom s remény honosodott meg ott. A bevonuló csapatok parancsnokságának kiáltványát ezrével szórják szét a lakosság közt, amely többek között ezt mondja: visszahozzuk hazánk nyelvét és törvényes rendjét, visszaszerezzük azt a földet, amely mindig magyar volt, és amelyhez annyi dicsőség meg gyászunk emléke fűződik.”

A már idézett tompapusztai plébános emlékiratában 1921. augusztus 21-én, hajnali 5 órára teszi a bevonulást. „Határtalan öröm között megtörtént a felszabadulás a szerb iga alól.” Várady L. Balázs kalocsai érsek augusztus 24-én tartott hálaadó szentmisét (Te Deumot) Baján. A köznép azonban szeptember végéig csak engedéllyel léphetett a felszabadított területre. Ami kisebb lett a vártnál.

Történt, hogy mielőtt Ary honvéd százados katonáival elérte volna a haditerképre pontosan berajzolt trianoni határvonalat, feltartóztatta őket egy szerb tábornok és két szerb lovasszázad. Az új országhatár elfoglalására és biztosítására kijelölt honvédek kicsit erőltették a dolgot, próbálkoztak tovább menni, de némi vita után belátták, hogy arra nincs esélyük. A jobbra magyarok lakta Felső-Kelebia (ma szerbiai Kelebija) mintegy 2–300 bunyevác és szerb lakosának érdekeire hivatkozva Damjanovics tábornok, a Budapest–Subotica vasúttól nyugatra, 8 kilométer hosszú és mintegy 1,7–3 kilométer széles sávban, a Csajkássor mentén egyszerűen északabbra tolt a trianoni határt. Ezt tették a vasúttól keletre is. Ary százados egy szakasznyi katona élén mi mást mondhatott volna: az erőszaknak kénytelen vagyok engedni, de majd tiltakozunk Párizsban. Ezen a szerbek alighanem jót röhögtek. A Damjanovics tábornok alkotta fölöttébb cikcakkos országhatár pedig ma is érvényes, és látható Kelebia és Csikéria között.

A nagy trükk

Szabadka város széles közigazgatási határából, a pusztákból 28 329 holdnyi terület maradt meg magyarnak. Ebből 12 000 hold már magántulajdon volt, összesen mintegy 16 000 holdat, 4000 hold szántót, 5000 hold erdőt, 7300 hold legelőt, 324 hold nagyságú halastót, utakat stb. pedig eddigelé a város tulajdonolt. Ez a városi vagyon egy villanásra gazdátlanak látszott.

Figyelemre méltó körülmény, hogy a magyar kormány a határkijelölésben, határvitában eltelt hosszú idő ellenére mennyire felkészületlen volt a jövőt illetően. Szeptember 5-én báró Podmaniczky Endre nemzetgyűlési képviselő kastélyában, mindössze 2–3 kilométerre az új országhatártól, összegyűltek a Szabadkáról menekült urak és dr. Kizsel Gyula kormánybiztos jelenlétében elhatározták, hogy a hon maradt 28 329 hold pusztán megalapítják Újszabadka szabad királyi várost. A belügyminiszter szeptember 15-i látogatásával mintegy jóváhagyta a döntést, a szeptember 18-án megtartott első városi közgyűlésen pedig egytől egyig kinevezték a tisztviselőket, beiktatták Újszabadka főispánját, dr. Kovacevics Dezsőt és a város polgármesterét, Baláspiri Kálmánt. Baláspiri a szerb megszállás előtti igazi Szabadka főszámvevője volt, akit a szerbek szívesen letartóztattak volna. Unokahúgának önéletrajzi írásából tudjuk, hogy a Szabadkán maradt rokonok sem értették: „hogyan lehet a Kálmán az immár szerb Szabadka polgármestere Magyarországon”.

Pedig ezt írta az újság, a *Halasi Értesítő* is: „Miután tekintélyes városrész került át magyar uralom alá, Tompa, a két Kelebia és Csikéria s más tanyaközpontok, ezen a felszabadult területen körülbelül 18 tanyai iskola van. A felszabadult területen értesülések szerint fenntartják Szabadka város magyar törvényhatóságát, amely Tompán rendezkedik be. Ott lesz a polgármesteri hivatal és egyéb hatóságok. Ez a magyar Szabadka magyar vezetéssel fog bírni Suboticára is, mely szívében szintén magyar, s alig várja, hogy a szerb zsarnokságtól megszabaduljon. Lesz még egyszer ünnep a világon. A magyar Nagyszabadka ünnepe.”

Az operettbe illő városalapítás után viszonylag hamar kijózanodtak az urak, kivéve Baláspiri Kálmánt, aki még 1924-ben is Újszabadka polgármesterének tiszteltette volna magát.

Az országhatárral kapcsolatos „apróbb ügyek”, panaszok, kiigazítások a békeszerződésben kinevezett határrendező bizottságok feladata volt. (Ezekben öt Antant-képviselő, egy magyar és egy érdekelt szomszédos országbeli megbízott működött.) A magyar miszsió időben figyelmeztette a kormányt, hogy „Szabadka szabad királyi város határszakaszánál olyan intézkedéseket léptessen életbe, amelyek alkalmasak lehetnek a szerb-horvát–szlovén állam képviselőjének a magyar fennhatóság alá visszakerült városi határrészre irányuló követelését ellensúlyozni”.

A követelés pedig aligha lehetett más, mint hogy Szabadka város közigazgatási egységét megőrzendő, a már említett 28 000 hektár városi határrész, rajta a lakott helyekkel, mégis Szerbiának jár. Ráadásul ez az érvelés pontosan megfelelt a békeszerződés alapeszméjének is.

A magyar kormány nem késlekedett, és ezúttal jó ellenintézkedést hozott. Két tanya-csoportot (Tompa-Kelebiát és Felső-Csikériát) hirtelen önálló közigazgatású nagyközséggé nyilvánított. A tompapusztai plébános kézírásos naplója szerint: „még a határrendező bizottság érkezése előtt, 1922. március 31-én megjelenik Bobek Antal a határmegállapító központtól és hirtelen 2 színleges községet alakít. Tompát és Csikériát, ideiglenesen kiosztották a szerepeket is, ez a bíró, ez a jegyző, stb.” A belügyminiszter 248 929/V. 1922. számú rendeletével hivatalossá tette a sebtében meghozott intézkedést. A határrendező bizottság április 7-én érkezett meg. És mit látott? A volt pusztai csendőrlaktanyában szorgalmasan tevékenykedő bírót, jegyzőt és hivatalnokokat. Mint Tompa önálló közigazgatású nagyközség vezetőit. Honnan is tudhatták volna, hogy a hivatalnokok mögött nincs hivatal, nincs közigazgatás, semmi sincs. Képviselő-testületet is csak 1924 őszén választottak. A trükk azonban sikerült.

Egy évtizeddel később, midőn az így kinevezett jegyzőt belső támadás érte, ezt a régi esetet érdemként említette a képviselő-testület, mondván: „a hajsza akkor kezdődött ellene, amikor nehéz harcéri szolgálat után szülőföldjéről a szerbek kiutasították, és itt Tompán a kormány területmentő hazafias rendeletét végrehajtotta és az antantbizottság előtt területünknek megszerzése érdekében hazudni is képes volt.”

A kelebiaiak 1930 táján iskolát kértek Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatási minisztertől. Kérésüket az alábbiakkal (is) alátámasztani vélték: „a kiszálló vegyesbizottság (helyesen: határrendező bizottság – M. M.) is külön, rég megalakult községnek tekintette ezen tanyacsoportot. Miáltal előmozdítva lőn az, hogy a szabadkai határ e tekintélyes része itt maradt”.

A határrendező bizottság fogadására egyetlen hely, a plébánia volt alkalmas, miáltal a plébános történelmi tanú lett. A bizottság helyszíni szemlét tartott a határon, több helyi lakossal elbeszélgetett, majd kicsit még „lenyírbált” Magyarországról, de alapvetően mindent rendben talált. Meguzonnáztak a plébánián és a plébános szerint: „április 12-én du. 1 órakor Tompa sorsa eldőlt Magyarország javára.”

Közvagyon, ami nem közös

Az utód községek joggal remélték, hogy a 16 000 ezer holdnyi városi tulajdont mint örökséget maguk között majd feloszthatják. Ez a föld ugyanis 1779 óta soha nem volt állami (királyi) birtok, mindig Szabadka tulajdonában állt.

Két mezőgazdasági év telt el tétlenül, bizonytalanságban. Ami meglehetősen nagy luxusnak számított.... hacsak! Hacsak ez az időhúzó tétováság nem rejtett valami titkolandó célt. De rejtett.

Az újszülött községek koldusszegények voltak. Tompapusztán állt egy templom, parókia, csendőrőrs, orvoslakás, néhány iskolai osztályterem, de ezenkívül semmi. Kelebián és Csikérián még ennyi sem, mindössze két-két iskolai osztályterem árválkodott. Sehol egy középület, egy centi járda, kövezet út, villany... „Nincs még egy olyan település az országban, ahol a község utcái sincsenek a község tulajdonában” – panaszkolta egy kelebiai képviselő. Egy másik szerint „a község létének mai biztosítéka a szőlőbirtok, ennek jövedelmezősége pedig a mai gazdasági viszonyok között... fölötte labilis. Az igazi segítség tehát az volna, ha a község néhány ezer holdnyi területet kaphatna.” A képviselő-testület határozatot is hoz, miszerint: „az a körülmény, hogy a Kelebia község határában fekvő földnek használatából és haszonvételéből éppen magának Kelebia községnek közönsége következetesen kizáratik, nemcsak a tárgyi igazsággal áll szöges ellentétben, hanem éppen ezen oknál fogva a közönség körében uralkodó nagyfokú elkeseredésnek is szülőanyja.” A község plébánosa az érsekségen panaszkodik: „népem rendkívül elkeseredett, de magam is szomorodott vagyok ennyi igazságtalanság és rosszindulat láttán. Azt hiszem, trükk az egész államosítás is, hogy így szabadon garázdálkodjanak a közvagyonnal”. A kormány ugyanis hipokrita módon kezdte közvagyonnak nevezni a fel nem osztott szabadkai örökséget.

Végre 1923-ban hoztak egy törvényt (1923. XXXV tc.), amelynek 10. paragrafusa így szólt: „Tompá, Csikéria községek, valamint Kelebia lakott hely felett a fennhatóságot Bács-Bodrog vármegye gyakorolja, és felhatalmazatik a belügyminiszter, hogy az említett területen fekvő közvagyon képviseletét, kezelését, jövedelmének... hova fordítását rendelettel szabályozza.” A törvény indoklása szerint: „a rendkívüli viszonyok teszik szükségessé, hogy... a közvagyon kezelésére a belügyminiszter kapjon felhatalmazást.” Vagyis a „rendkívüli viszonyokra” fogták az egyre hosszabb állami gyámságot. Ami egyébként azt jelentette, hogy a községeknek semmi sem jár automatikusan, mindenért, még az iskolában világító petróleumlámpásért is instanciázni kellett. Miközben egyre nyilvánvalóbb és kínosabb lett, hogy az állam semmi hajlandóságot nem mutat a vagyon szétosztására. Sőt! Szép csendben berendezkedik a hatalmas birtokon. A belügyminiszter 150.300/1923. számú rendeletével hivatalos nevet is adott a gazdaságnak: „Tompá és Csikéria községek területén fekvő közvagyon”. Ezzel a mozdulattal három éves időtartamra kinevezték a vezetőséget is, miközben sem a föld, sem a föld jövedelmének elosztásáról egy szó sem esik.

Még három ínséges esztendő telt várakozással, mire a három község (Kelebia 1924-ben levált Tompáról és önállósult) elég bátorságot érzett a panaszhoz, mondván, úgy vélik, hogy „a törvény életbe lépésének idején fennállott rendkívüli viszonyok változásának a belügyminiszteri felhatalmazás mikénti gyakorlására is elhatározó kihatása legyen...”, vagyis kérik, hogy a miniszteri rendelet „az önkormányzati elvnek fokozatos érvényre juttatásával revisió alá vonassék.”

E közös memorandumot 1926 nyarán a magyar királyi belügyminiszternek címezték: „Tompá Kelebia, Csikéria községek közönsége az e községek területén fekvő közvagyonra vonatkozó tulajdonjogát veszélyeztetettnek tartja azért, mert: 1. a közvagyon szervezetében, kezelésében és képviseletében az érdekelt községek közönségének önkormányzati joga ez idő szerint egyáltalán nem érvényesül és 2. mert még a miniszteri rendeletben is kifejezésre juttatott olyan álláspont, amely szerint a közvagyonnak az érdekelt községekkel szemben jogszerű alapon nyugvó kötelezettségei nincsenek, ami más szóval kifejezve annyit jelent, hogy a községek közönségének a közvagyonhoz

semmi közük.” A memorandum végkövetkeztetése szerint: „ez az állapot, közhasznú tevékenységük kifejtésére bénítólag hat, és ez okból hivatásuk magaslatára emelkedni képtelenek. A segítség egyedüli módja anyagi létfeltételeiknek a rendezése. Ez pedig a közvagyonhoz való jogi és anyagi kapcsolatuknak tisztázása nélkül lehetetlenség.”

A belügyminiszter azonban nem sietett. További egy évig halogatta a választ. Végre 1927-ben, vagyis 6 évvel a trianoni határhúzás után, elárulta a kormány eddig titkolt igazi szándékát. 36.627/III./1927. számú rendeleiben intézkedett a „közvagyon mikénti kezeléséről és jogi helyzetének rendezése tárgyában.” Sok köszönet nem volt benne. Állítólag az 1914 előtt befizetett adók arányában a 16 000 hold városi örökségből Tompa 2030, Kelebia 1300, Csikéria 1100 hold földet kapott. Más kérdés, hogy például Kelebián csak 679 hold volt művelésre alkalmas.

A további mintegy 12 000 hold Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona (ÖTKV) néven állami tulajdon lett, amelyen most már nyíltan állami mintagazdaságot gründoltak.

Egy későbbi (1931) vélemény szerint valójában Újszabadka gondolata, majd az alapgonddal szanálása adta az ötletet ahhoz, hogy Szabadka megmaradt földbirtokát a magyar állam ne ossza szét az utódközségek között. Elcsábultak az urak. Ekkora vagyon ugyanis évszázad óta nem hullott a magyar állam ölébe.

Más kérdés, hogy az illetén koldus módra kifizetett és persze csalódott községek most már egymásnak estek, mert mindahányan igazságtalannak érezték az elosztás arányait. Vitájuk, ellenségeskedésük évtizedekig tartott.

Jaj a bérlőknek!

A községeknek átadott birtok nagyobbik részét (elsősorban Tompán) bérleti jogviszony terhelt. Ahogy az ÖTKV-nál maradt földeken is sok régi bérlő élt.

A századforduló után a város példás birtokpolitikát folytatott. 25–30 éves, olcsó bérletre adott földet sok nincstelen parasztnak. Vélhetően ennek következményeként errefelé nem lett divat a kivándorlás. A szabadkaiak nem tántorogtak ki Amerikába. Ellenkezőleg, sokan távoli országrészekből is ide jöttek, hírül véve az olcsó földbérleti lehetőséget. A naplót író tompai papnak sajátos véleménye volt erről: „A tompai bérlőtársaság az egész országból idesereglett gyülevész nép volt. Tompa Szabadkának és környékének deportáló helye...”

A 25 év először 1929-ben járt le. Az állami mintagazdaság (ÖTKV) pedig nem hosszabbított. Sáskalapon ötvenkét – összesen 252 lelket számláló – családnak el kellett hagynia az addig bérelt földet és a telkeken maguk építette lakóházaikat. Igen, le kellett bontaniuk. Más dűlőkben is további 300 bérlőnek mondtak fel. Az ellenzéki sajtó országos botrányt csinált az esetből. Maga Féja Géza írt megrázó riportot a *Magyarország* című lapban. De nem volt irgalom. Az ÖTKV nagyüzemi gyümölcsöst akart telepíteni ott, ahonnan elűzte a bérlőket. Igaz, felajánlották: részletre megvásárolhatják eddig használt földjeiket. A megnevezett vételár azonban olyan magas volt, hogy azt egyszerűen nem lehetett kigazdálkodni a gyenge minőségű homokon.

A község hasonlóan járt el saját földbérlőivel. Így történhetett, hogy az 1920–30-as évek fordulóján egyszerre 800 család ment tönkre Tompán. Az akkor már 5739 lelket számláló községben összesen 568 embernek volt saját vagy bérelt földje, s közülük 462-en legfeljebb 10 hold homokon gazdálkodtak.

A községi földek bérlése önmagában is igen kockázatos lett. Az évi 60 pengő/kataszt-rális hold bérleti díjat a földéhes parasztok az ún. árlejtésen 100 pengőre is felverték.

Amit aztán nem tudtak fizetni. Szól a pap: „A lakosság nem bírja a terheket. Bekövetkezik az elszegényedés, egyszerre 800 ember van perbe fogva...” A község ugyanis perbe hívta saját lakóit, amennyiben azok nem tudták fizetni a bérleti díjakat. A hosszú pereskedésbe végül belebukott a községi vezető jegyző. Utóda azzal kezdte, hogy a bérleteket felülvizsgálva 1934-ben mintegy 17 százalékkal mérsékelte a díjakat.

Az ÖTKV évek során jól prosperáló állami gazdasággá fejlődött. Termelt gabonát, gyümölcsöt, tejet, épített majorságokat, üzemi kisvasutat stb. A községek lakói azonban csak napszámosok, legfeljebb szegődményesek lehettek ott. Tulajdonlásról szó sem lehetett. Egészen 1945-ig, mikor a földosztásban úgy széthordák egyik-másik majort, hogy ma már nyomát sem találni.

Sorsszerű talán, de például Kelebián a népi demokrácia minden helyi kádere, a földosztó, a párttitkár, a tanácselnök, mind-mind az ÖTKV egykori szegődményesei közül került elő.

Máig tartó különbség

Mindenki örült a trianoni nagy veszteségben egy csöppnyi sikernek. Lám, az elvesztett Szabadka közigazgatási területéből 28 ezer hektárt mégiscsak sikerült megmenteni. Józan megfigyelők azonban már 1924-ben borítékolták, hogy a három hirtelen megalakított község közül csak Tompa lesz életképes. És valahogy így is lett.

Részletek helyett csak néhány tény (ha tetszik: jellemző bizonyság). Kelebia lakóinak száma, bizonyos történelmi liftezés után, manapság nem éri el a háromezretet sem, ami a nyolcvan év előtti, 1928-as lélekszámra hajaz. A munkanélküliség átlagon felüli. A harmincas évek végén épült, mára lebontott tágas kultúr- (mozi-, bál- rendezvény-) terem helyett nem lett másik. A kelebiaiak (szégyenszemre) Tompán rendezik például a nagyobb lakodalmakat is. A harmincas években 2–3 étkezde, kifőzde (meleg étellel szolgáló kisvendéglő) volt a községben. Az idetévedt vándort vagy hivatalos vendéget manapság nagy tisztelettel, de Tompára küldik/viszik ebédelni. Tompára, amely települést – lásd a különbséget! – a köztársaság elnöke 2004-ben várossá nyilvánított.

Vélhető, hogy már a startnál tapasztalt eltérések befolyásolták a trianoni ikrek egymástól elhajló sorsát. Még inkább lehetséges, hogy a születésük óta elmorzsolts nyolcvanöt esztendőben keresendő a látványos különbség oka. Legvalószínűbb azonban a két ok egymásra rakódása.

Hogy okosabbak legyünk: érdemes lenne egyszer a nagypolitika ezen kanyargós kis következményeiben (is) felfedezni Magyarországot.